

Владимир Набоков

ПУТНИК

„Да, живот је талентованији од нас”, уздахну писац, куцкајући картонским филтером цигарете о поклопац табакере. „Какве само заплете понекад смишља! Како да се надмећемо с тим божанством? Његова дела су непреводива, неописива.”

„Сва права задржава аутор”, дометну с осмехом критичар, скроман, кратковид човек танких, немирних прстију.

„Не преостаје нам ништа друго осим да варамо”, надовеза се писац, расејано убацивши шибицу у критичареву празну чашу за вино. „С његовим творевинама можемо да поступамо само онако као што филмски режисер поступа са неким чувеним романом. Режисеру је битно да се собарице не досађују суботом увече, стога он тај роман мења до непрепознатљивости, сецка га, изврће, изоставља хиљаду епизода, уводи нове ликове и догађаје које је сам измислио – а све зарад тога да би направио забаван филм који се одвија глатко, где се врлина кажњава на почетку а порок на крају, филм посве природан у својим конвенцијама и, што је најважније, са неочекиваним завршетком, у ком се све разрешава. Баш тако и ми, писци, преиначујемо теме из живота у складу са својом тежњом ка некаквој условној хармонији, ка уметничкој језгровитости. Зачињавамо свој безукусни плагијат властитим смицалицама. Мислимо да је то што живот ствара одвећ развучено и неуједначено, да је његов гениј сувише немаран. Да бисмо угодили читаоцима, ми од неспутаних романа живота кројимо своје складне приче – *ad usum Delphini*.¹ Дозволите ми да вам тим поводом испричам следећу догодовштину.

¹ Лат. дословно: за употребу дофена (престолонаследника). Ова фраза се налазила на издањима класика приређеним специјално за француског престолонаследника, сина Луја XIV, из којих је избачено све што се сматрало недовољно пристојним; касније у општем значењу цензурисане или скраћене верзије књижевног дела. (Прим. прев.)

Путовао сам једном приликом спаваћим колима експресног воза. Обожавам кад се тек сместим у купе – хладни чаршави на лежају, тренутак кад станична светла, при поласку, почну полако да промићу иза црног окна. Сећам се да ми је годило што на лежају изнад мога нема никога. Свукао сам се, и легао наузнак, с рукама испод главе, а лакоћа узаног војничког ћебета представљала је прави ужитак у поређењу са надутим хотелским перинама. Снатрећи извесно време о којечему – желео сам ономад да напишем причу о животу чистачица возова – угашио сам светло и убрзо заспао. И дозволите ми да употребим један поступак који се веома учестало среће управо у оваквим причама у које, по свој прилици, спада и моја. Ево га – тог старог поступка који вам је зацело добро знан: 'Пробудио сам се изненада усред ноћи.' Међутим, оно што следи мање је отрцано. Пробудио сам се и угледао – стопало."

„Извињавам се, шта?“, упаде у реч скромни критичар, нагнувши се напред и подигавши прст.

„Угледао сам стопало“, понови писац. „У купеу је горело светло. Воз је стајао на некој станици. Било је то мушко стопало, повелико, у грубој чарапи, с рупом кроз коју је извиривао модрикасти нокат ножног палца. Оно се чврсто опирало о пречку мердевина тик испред мога лица, а његов власник, скривен од мог погледа горњим лежајем, управо се спремао да учини последњи напор како би се попео на свој кревет. Успео сам добро да осмотрим то стопало у сиво-црној карираној чарапи, као и део ноге: љубичасту жабицу подвезице у облику слова *B* са стране дебелог листа и длачице које су непријатно штрчале кроз тканину дугих гаћа. Све у свему – одвратна нога. Док сам је гледао, она се напрегла, мрднувши једанпут, двапут тврдокорним палцем, да би се напослетку енергично одбацила и узвинула изван погледа. Одозго се зачуло стењање и ушмркивање, што ме је навело на помисао да се човек спрема да заспи. Потом се угасило светло, и неколико тренутака касније воз се уз трзај покренуо.

Не знам како да вам објасним, али та нога оставила је на мене изузетно мучан утисак. Као какав гипки, шарени гмизавац. Узнемиравало ме је што сам од целог човека знао само како му изгледа нога, док његову фигуру и лице нисам ни назрео. Чинило се да се његов лежај, који је понад мене образовао ниски, тамни плафон, сада спустио, безмало сам осетио његову тежину. Ма колико да сам се трудио да дочарам себи изглед свог ноћног сапутника, пред очима ми се указивао само тај упадљиви нокат што је светлуцао плавичастим седефним сјајем кроз рупу на вуненој чарапи. Можда је, у неку руку, чудно што сам се бринуо због таквих тричарија, али, са друге стране, није ли сваки писац управо неко ко се брине због тричарија? Било како било, сан ми није долазио на очи. Ослушкивао сам – да није мој непознати сапут-

ник почео да хрче? Учинило ми се да не хрче, него да стење. Но, познато је да клопарање точкова воза ноћу изазива слушне халуцинације, па ипак, нисам се могао отети утиску да одозго допиру некакви необични звуци. Придигао сам се на лакат. Чуло се јасније. Човек на горњем лежају је јецао.”

„Шта сте рекли?”, убацио се критичар. „Јецео? Аха. Извините, нисам добро чуо.” И спустивши поново руке у крило и накрививши главу, настави да слуша приповедача.

„Да, јецао је, и јецаји су му звучали ужасно. Гушили су га; шумно би издахнуо, као да је у једном гутљају искапио литар воде, а затим би уследило брзо, грчевито јецање затворених уста – попут страшне пародије кокодакања – па опет удах, и опет плитки јецави издаси, али сада отворених уста – судећи по његовом хахакању. И све то уз климаву пратњу клопаравих точкова, што се, у складу с тим, претворила у некакве покретне степенице којим су се његови јецаји успињали и силазили. Лежао сам непомично и ослушкивао – и при том имао осећај да ми лице у тами изгледа страховито глупо, јер увек је непријатно када чујеш непознатог човека како рида. Пазите, био сам силом прилика везан за њега самим тим што смо делили двокреветни купе, у том истом бешћутно захукталом возу. А он није посустајао; ти ужасно мучни јецаји нису ме остављали на миру: обојица смо – ја испод, слушалац, и он изнад, јецавац – јурили постранце у ноћну бестрагију осамдесет километара на час, и само је нека железничка несрећа могла да развргне нашу нехотичну везу.

После извесног времена као да се беше смирио, али таман да утонем у сан, кад из њега изнова провалише јецаји, и учинило ми се да чујем како, између грчевитих уздаха, пригушеним, загробним гласом изговара неке неразумљиве речи. Опет је умукнуо, само би повремено шмркнуо, а ја сам лежао затворених очију и замишљао његово одвратно стопало у карираној чарапи. Некако сам успео да заспим, а у пола шест ујутро кондуктер је цимнуо врата и пробудио ме. Сео сам на постељу – и лупкајући главом о ивицу горњег лежаја – почео журно да се облачим. Пре него што сам са коферима изашао на ходник, осврнуо сам се и бацио поглед на горњи лежај, но човек је спавао окренут леђима, главу покривши ћебетом. У ходнику је било светло, сунце је управо изашло, свежа, модра сенка воза брзала је преко траве, жбуња, извијала се и успињала уз падине, мрешкала по стаблима треперавих бреза; усред поља је заслепљујуће блеснуло издужено језерце, па се потом сузило, прометнувши се у сребрнкасти прорез, а онда, уз жустро клопарање, промаче кућерак, шибну репом друм затворен рампом – и опет безбројне брезе од чијег се треперавог, сунцем прошараног палисада човеку заврти у глави.

У ходнику су стајале још само две буновне, на брзину нашминкане даме и старчић са рукавицама од јеленске коже и путним качкетом. Мрзим да устајем рано: ни најзаноснија зора на свету не може да ми замени часове слатког јутарњег сна; и стога сам само намргођено климнуо кад ме је старац упитао да ли и ја силазим у... изговорио је име великог града у који је требало да приспемо за десет, петнаест минута.

Брезе се наједном распршише, а низ брежуљак се просу прегршт кућерака, од којих неки једва избегоше да их у тој журби не прегазу воз; потом је, блистајући стаклима, прошла огромна гримизноцрвена фабрика; нечија чоколада поздравила нас је са десетметарског плаката; опет фабрички комплекс са блештавим стаклима и димњацима; једном речју, збивало се све оно што се обично збива приликом уласка у велики град. Али одједном, на наше изненађење, композиција грчевито прикочи и заустави се на пустој међустаници, где брзи воз, рекло би се, нема шта да тражи. Изненадило ме је и то што је на перону стајало неколико полицајаца. Спустио сам прозор и нагнуо се напоље. „Молим вас, затворите прозор”, обратио ми се љубазно један од њих. Путници у ходнику су се узнемирили. Наишао је кондуктер и питао сам га о чему се ради. „У возу се налази злочинац”, одговорио је и објаснио укратко да се те вечери у граду, у ком смо се зауставили током ноћи, догодило убиство: преварени муж упуцао је жену и њеног љубавника. Даме запрепашћено уздахнуше, а стари господин заврте главом. У ходник уђоше два полицајца и румени, дебелушкасти детектив са полуцилиндром који је личио на кладионичара. Замолили су ме да се вратим у купе. Полицајци су остали у ходнику, а детектив крену од једног до другог одељка. Показао сам му пасош. Осмотрио ми је лице својим риђим очима и вратио документе. Стајали смо у узаном купеу, а на горњем лежају, покривена преко главе, спавала је тамна прилика. „Можете да изађете”, рекао ми је детектив и испружио руку ка мрком обличју на горњем кревету: „Ваше документе, молим вас.” Човек умотан у ћебе је хркао. Док сам стајао на вратима, чуо сам то хркање и учинило ми се да у њему разазнајем пискаве одјеке ноћних јецаја. „Пробудите се, молим вас”, рекао је гласније детектив, и готово професионалним покретом повукао руб ћебета код спавачевог темена. Овај се промешкољи, али настави да хрче. Детектив га продрма за раме. Било је мучно. Окренух се и загледах у прозор у ходнику, али заправо ништа нисам видео, већ сам целим бићем ослушкивао шта се дешава у купеу.

И замислите, нисам чуо ништа посебно. Човек са горњег лежаја нешто је сањиво прогунђао, детектив је разговетно затражио документе, разговетно му се захвалио, изашао из купеа и ушао у следећи. То је све. А замислите само како би било лепо – са списатељског станови-

шта, наравно – да се испоставило да је тај уплакани путник са одвратним ногама убица, како би се лепо могле објаснити његове сузе усред ноћи, штавише, како би се све то лепо уклопило у оквир мог ноћног путовања, у оквир кратке приче. Но, изгледа да је замисао аутора, замисао живота, у овом случају, као и увек, била стопут лепша.”

Писац је уздахнуо и ућутао, сисао је одавно угашену цигарету, сад скроз ижвакану и убалављену. Критичар га је посматрао добродушним погледом.

„Признајте”, прозборио је опет писац, „да сте, од тренутка кад сам споменуо полицију и непланирано заустављање, били уверени да је мој уплакани сапутник – злочинац!”

„Познајем ваш стил”, рекао је критичар, додирнувши врховима прстију сабеседника по рамену и, себи својственим покретом, нагло повукао руку. „У вашој детективској причи испоставило би се да преступник није онај на кога нико од ликова не сумња, већ управо она особа на коју од самог почетка сумњају сви, и на тај начин бисте насамарили искусног читаоца навикнутог да решења обично нису проста ко пасуљ. Добро знам да волите да постигнете утисак неочекиваности помоћу најприроднијег расплета. Али немојте да вас то заведе. У животу има много тога случајног, али и чудноватог. Речи је дато узвишено право да од случајности ствара необичност, и од необичног нешто што није случајно. На основу датог случаја, датих случајности, могли бисте да напишете лепо заокружену причу уколико бисте свог сапутника преиначили у убицу.”

Писац је опет уздахнуо.

„Да, да, пало ми је то на памет. Додао бих неколико детаља. Наговестио бих да је страшно волео своју жену. Свашта се може измислити. Али проблем је у томе што пипамо по мраку – можда је живот имао у виду нешто сасвим друго, нешто много суптилније и дубље. Проблем је у томе што нисам сазнао зашто је путник плакао, и никад то нећу сазнати...”

„Ја се залажем за Реч”, попустљиво је казао критичар. „Ви бисте, као писац, у крајњем случају, изнашли неко сјајно решење: ваш јунак је, можда, плакао зато што је изгубио новчаник на станици. Имао сам једног познаника, одраслог човека робусног изгледа, који је плакао на сав глас кад би га заболоо зуб. Не, не, хвала – немојте ми више сипати. Довољно је, сасвим довољно.”

ВЛАДИМИР ВЛАДИМИРОВИЧ НАБОКОВ (*Владимир Владимирович Набоков*, 1899, Санкт Петербург), један је од најутицајнијих и најизучаванијих писаца двадесетог века. Владимир Сирин, како је гласио његов руски псеудоним, песник, драматург, преводац, романописац, добио је врхунско кућно образовање, од раног детињства је путовао и учио језике. Након Октобарске револуције, породица Набоков се склонила на Крим, да би 1919. заувек напустили Русију. Две године су живели у Великој Британији, где је Владимир Набоков наставио школовање, изучавајући романске и словенске језика на Тринити колеџу у Кембриџу. Од 1922. године, па до 1937. живео је у Берлину. Напушта Хитлерову Немачку и живи са породицом у Паризу до 1940. године, када напушта Европу и одлази у САД.

Једина званично објављена књига Владимира Набокова за његовог живота у Русији је збирка *Песме*. У Берлину ће 1922. године објавити најпре приче, а затим, уз помоћ руске емиграције, и свој први роман *Маша* (1926). Док је боравио у Берлину, написао је низ романа на руском језику: *Човек из СССР*, *Краљ, краљица, ђуб*, *Лужинова одбрана*, *Чорбов повраћајак*, *Сатера obscura*, *Подвиж*, *Очајање*, *Позив на погубљење*, *Дар*, *Стиварни животи Себастијана Најшта...* Касније ће своје романе, заједно са сином, Дмитријем Набоковим, превести на енглески. Први роман који је Набоков написао на енглеском је *У знаку незаконитог рођених*, који је тематски врло близак роману *Позив на погубљење*, јер у њему се на гротескан начин бави механизмима насиља у тоталитарним полицијским државама. Његова прва књига која се појавила на енглеском био је роман *Стиварни животи Себастијана Најшта*, али планетарну славу овом писцу донеће *Лолита*. Овај роман најпре је објављен у Европи, 1955. у Паризу, а 1958. у Америци.

Набоков је умро 2. јула 1977.

С енглеског превео и белешку сачинио АЛЕН БЕШИЋ